
کاربرد استعاره در مشاوره: راهبردها و تدابیر

مجتبی حقانی زمیدانی

روزگار عاشوری

سو شماسه

عنوان و نام پدید آورنده

Q

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شاہک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

ناشر: انتشارات المپیک

عنوان کتاب: کاربرد استعاره در مشاوره: راهبردها و تدابیر
گردآوری و تالیف: مجتبی حقانی زمینانی، فیروزه عاشوری

شمارگان: ۲۰۰

نوبت چاپ: اول

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: تهران - شهرک دانشگاه - بلوار دکتر حسابی - بلوار دانشجو - پلاک ۰ - طبقه همکف -
واحد ۳۵

تلفن: ۴۴۹۰۵۹۶۳ / ۹۰۲۷۵۹۸۴۲۶ (۹۸) +

دفتر پخش: تهران - میدان انقلاب - ابتدای خیابان کارگر جنوبی - خیابان شهید نظری - پلاک ۱۵ -
واحد ۲

olympicpub@info.ir
pubolympic@gmail.com
www.olympicpub.ir

ISBN: 978-600-98488-9-8

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات المپیک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ، تکرار، توزیع، فروش، اجاره، یا هرگونه شکل و صورت اعم از فیزیکی، چاپی، الکترونیکی، یا هرگونه کتاب و ... را ندارد.
مستثنی از این، به موجب بند ۵ ماده قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی می باشد.

بهتر آن باشد که سردلبران گفته آید و حدیث دیگران

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
فصل اول: استعاره؛ تعاریف و مفاهیم.....	۱۳
فصل دوم: نظریه های استعاره.....	۲۵
نظریه تشبیه.....	۲۶
نظریه تعاملی استعاره.....	۲۸
دیدگاه کربردگرا.....	۳۳
نظریه اشرف اختاری.....	۳۴
دیدگاه شناختی.....	۳۷
نظریه های غیرشناختی.....	۴۲
فصل سوم: کارکردهای استعاره.....	۴۵
کارکرد انگیزشی.....	۴۵
کارکرد اکتشافی.....	۴۶
کارکرد تأویلی.....	۴۷
کارکرد شناختی.....	۴۹
کارکرد آفرینش و گسترش معنی.....	۴۹
کارکرد تأکید بر معنی و برجسته سازی.....	۵۰
کارکرد پوشیده گوئی.....	۵۱
کارکرد تزئینی.....	۵۱
کارکرد اقناعی.....	۵۲
کارکرد خلق الگو.....	۵۳
کارکرد تحلیل محیط اجتماعی و رفتارهای شهروندان.....	۵۳
کارکرد تعاملی و پیوندی.....	۵۴
کارکرد فشرده سازی، ایجازی و تلخیصی.....	۵۴

۵۵.....	کارکرد روانشناسی ملل
۵۹.....	فصل چهارم: استعاره و روان شناسی
۷۱.....	فصل پنجم: استعاره و روان درمانی
۷۴.....	استعاره در مشاوره و روان درمانی
۷۸.....	استعاره و تغییر در مشاوره
۸۰.....	ساختن ارتباط
۸۲.....	نمادین کردن و دستیابی به عواطف مراجع
۸۳.....	کشف و چالش طلبیدن فرض های تلویحی
۸۴.....	کار با مقاومت مراجع
۸۵.....	ارائه ی چارچوب جدید مراجع
۸۶.....	راهبردها و تدابیر درمانی در کاربرد استعاره ها
۸۷.....	الف) استعاره درمانی کوپ
۹۶.....	ب) مدل پاسخ مشاور به استعاره های مراجع متراکم
۹۸.....	ج) نظریه درمانی مبتنی بر فرایندهای روایت
۱۰۳.....	پژوهش هایی در خصوص نقش استعاره در مشاوره و روان درمانی
۱۰۹.....	منابع و مآخذ
۱۰۹.....	منابع فارسی:
۱۱۳.....	منابع لاتین:

پیشگفتار

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ
سوره القلم - آیه ﴿۱﴾

"یک استاد مجرب کشتی، صاحب فرزند پسری می شود که از ابتدای تولد، تنها یک دست داشت. کودک به طور مادرزادی دست راست نداشت. اگرچه از نظر خیلی ها نداشتن یک دست، مانع بزرگی برای موفقیت های آتی محسوب می شد، اما پدر تصمیم گرفت فرزند خود را به گونه ای آموزش دهد که تبدیل به قهرمان کشتی شود؛ بنابراین از سال های ابتدای کودکی، اقدام به آموزش او نمود اما فقط یک فن را به او یاد داد. همین طور که کودک بزرگ و بزرگ تر می شد، آن فن را تمرین می کرد؛ تا جایی که در اجرای آن مهارت کامل یافت. در خلال تمرین ها، هر وقت از پدر می خواست فن جدیدی به او یاد دهد، در پاسخ می شنید: «تو تنها به همین یک فن نیاز داری و باید آن را خیلی خوب یاد بگیری». خلاصه کودک با فراگیری آن فن، بزرگ شد و تبدیل به جوان قدرتمندی گردید. البته فقط یک دست داشت. زمان مسابقات جهانی کشتی فرارسید و پدر گفت: «اکنون آن شرکت در مسابقات است.» پسر پاسخ داد: «من تنها یک دست دارم و نمی توانم بر حریفانم که از موهبت هر دودست برخوردارند، غلبه کنم». پدر گفت: «تو نسبت به سایر حریفان، یک برتری بزرگ داری، بنابراین با خیال راحت در مسابقات شرکت کن، من فنی را به تو آموزش داده ام که موجب پیروزی ات خواهد شد.» جوان در مسابقات شرکت کرد و در کمال شگفتی و تنها با همان یک فن، حریفان را یکی پس از دیگری شکست داد. در پایان، وقتی به مقام قهرمانی رسید، از پدر پرسید: «من که فقط از یک فن استفاده کردم و تنها یک دست داشتم، چطور توانستم بر حریفان

قدری که فن‌های مختلف را بلد بودند و از هر دو دستشان استفاده می‌کردند، غلبه کنیم؟» پدر پاسخ داد: «فنی که تو به کار بردی، تنها یک بدل داشت و حریفان فقط به یک صورت می‌توانستند آن را خنثی کنند. آنان برای خنثی کردن فن، حتماً باید دست راست تو را می‌گرفتند و به سمت خود می‌کشیدند و مزیت تو این بود که دست راست نداشتی! بنابراین هیچ‌کس نتوانست فن را خنثی کند و تو در تمامی نبردها پیروز شدی. گاهی چیزی که ما سال‌ها آن را نقطه‌ی ضعف خود می‌دانستیم، اگر به درستی استفاده شود، می‌تواند نقطه‌ی قوت و برتری‌مان باشد».

همه‌ی انسان‌ها - بزرگ و کوچک - از شنیدن قصه و حکایت لذت می‌برند. ما دوست داریم داستان زندگی‌های دیگران را بشنویم و از اتفاقاتی که برای آنان افتاده، پند بگیریم. به‌طور معمول، بیش‌ترین درخواست که یک کودک از والدین خود دارد، این است که: «برام یه سسه بگو»!

قدرت هنر در تسخیر روح انسان غیرقابل‌انکار است. هنر (شامل شاخه‌های هنری مختلف، از جمله ادبیات نقاشی، مجسمه‌سازی، موسیقی ...) می‌تواند انسان را تحت تأثیر قرار دهد، به او انگیزه‌ی فعالیت بدهد و خورش او را نسبت به جهان تغییر دهد. در کتاب آسمانی «قرآن کریم»، برای انتقال مفاهیم اخلاقی، به کرات از قصه و حکایت استفاده شده است. به نظر می‌رسد خداوند - عز و جل - قصه را مؤثرترین روش آموزش می‌داند. در ادبیات پربار فارسی نیز موارد زیادی از کاربرد استعاره، حکایت، لطیفه و قصه دیده می‌شود. کلیله و دمنه، هزار و یک‌شب، هزاره‌ی موش و گربه، مثنوی معنوی، گلستان سعدی و... از آن جمله‌اند. همه‌ی ما برای یادگیری روش‌ها و مهارت‌های صحیح زندگی و اجتناب از ارتکاب اشتباه‌ها، نیازمند آموزش و نصیحت هستیم؛ اما اغلب مردم، شنیدن نصیحت‌ها و توصیه‌های مستقیم را دوست ندارند. با دریافت غیرمستقیم پند و اندرز، مقاومت‌هایی که معمولاً هنگام شنیدن نصیحت در فرد فعال می‌گردد، کنار گذاشته‌شده و شخص، آن‌ها را بدون

مقاومت و به راحتی می پذیرد؛ بنابراین بهترین راه انتقال مفاهیم، بیان غیرمستقیم آنها در استعاره، حکایت و داستان است:

بهرتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران

در تاریخ استعاره شناسی، نگاه به استعاره سیر دگرگونی مهمی را طی کرده است. دیدگاه های اولیه استعاره را یک صنعت ادبی و برای آرایش کلام می شمرد. برخی همانند ارسطو بر این باور بوده و هستند که جایگاه استعاره به عنوان یکی از صناعات ادبی فقط در خطابه و شعر است؛ ولی در گذر زمان مفهوم استعاره از حوزه های خطابه، شعر، و به طور کلی از ادبیات به کل زبان گسترش یافت و تا آنجا رسید که اکنون برخی دیدگاه ها، کل زبان و حتی سازوکار ذهن را استعاری می دانند. در استعاری شامل رده های مختلفی (تشبیه، استعاره، تمثیل، نماد) هستند که هر یک از آنها سطوح متفاوتی از فرایند شناخت و ادراک و انتقال مفاهیم را صورت ندی می کند و نقش خاصی در تفکر استعاری دارد.

بررسی نقش های استعاره، بسیار مورد توجه نظریه پردازان ادبی، فلاسفه و به ویژه دانشمندان علوم شناختی و روانشناسی تربیتی بوده است. از این رو، پژوهش در استعاره در مباحث روانشناسی تربیتی، همّت به سزایی پیدا می کند؛ چرا که بررسی فرایند تفکر استعاری در مباحث شناختی، زوایای مهمی را برای بازشناسی سازوکار استعاره و ذهن روشن می کند.

بررسی دقیق تر نقش های استعاره، از ضرورت های کار حوزه علوم تربیتی است تا بر اساس بررسی کارکردهای استعاره، نظام ها و روش های تربیتی را مؤثرتر کند و به مدد طراحی الگوهایی برای تفکر استعاری، قابلیت های خلاق ذهن را بیش از پیش مورد توجه قرار دهد. در میان نقش های استعاره، نقش های اکتشافی (تأویلی، ابداعی و...) زمینه کشف و تأویل و ابداع اندیشه ها را فراهم می کند و نقش انگیزشی عاطفی، زیبایی شناختی و ادبی (تخیل آفرینی،

آرایش و تزئین) در پویاسازی و تأثیرگذاری فرایندهای آموزشی و تربیتی بسیار مؤثرند (زنگویی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۰۶).

برخلاف نظریه کلاسیک استعاره که استعاره را موضوعی صرفاً ادبی و زبانی می‌داند، نظریه معاصر ادعا می‌کند نظام ادراکی انسان اساساً سرشتی استعاری دارد و استعاره به شکل ناخودآگاه و غیراختیاری، در زندگی روزمره انسان فراوان به کار می‌رود. مطالعات زبان‌شناسی شناختی^۱ در چند دهه اخیر، ماهیت جدیدی برای استعاره تعریف کرد که براساس آن، استعاره فقط آرایه ادبی یا یکی از صور کلام نیست، بلکه فرایندی فعال در نظام شناختی بشر محسوب می‌شود. تحقیقات لیک^۲ و جانسون^۳ ثابت کرد که کاربردهای استعاره، محدود به حوزه مطالعات ادبی و ادبیات فاخر و از ادبیات عامه و محاوره نیست؛ استعاره، همچون ابزاری مفید، نقش مهمی در شناخت و درک پدیده‌ها و امور دارد و در حقیقت یک مدل فرهنگی در ذهن ایجاد می‌کند که نحوه رفتاری طبق آن برنامه‌ریزی می‌شود. از این دیدگاه استعاره برحسب ضرورت و نیاز بشر به درک و بازنمایی پدیده‌های ناآشنا، با تکیه بر ساخت واژه‌ها و الحاقات قبلی شکل می‌گیرد و نقشی بسزا در جولان فکری و تخیل ایفا می‌کند. همچنین تعداد زیادی از طبقه‌بندی‌ها و استنباط‌های ما برحسب استعاره‌ها صورت‌گرفته‌اند و بسیاری از مفاهیم، به خصوص مفاهیم انتزاعی، از طریق انطباق استعاره‌ای اطلاعات و انتقال دانسته‌ها از زمینه‌ای به زمینه دیگر، نظم می‌یابند. بدین ترتیب توجه به بیان استعاری، به ویژه از این نظر اهمیت دارد که تبیین جدیدی از کارکرد مغز در برخورد با جهان پیرامون در اختیارمان می‌گذارد (هاشمی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۹-۱۲۰).

^۱ . Cognitive linguistics

^۲ . George Lakoff

^۳ . Mark Johnson

استعاره بخش مهمی از ارتباط های گفتاری و کلامی ما را تشکیل می دهد و آنقدر طبیعی وارد زندگی ما می شود که ممکن است در عمل جلب توجه نکند؛ از اینرو بررسی و تحلیل آن از زاویه زبانشناسی شناختی موضوع قابل توجهی است. در گذشته، استعاره تنها در شعر و خطابه و ادبیات در کنار صناعات ادبی مانند سجع و تشبیه و تمثیل مطرح می شده است؛ اما با این رویکرد می توان ثابت کرد که حوزه استعاره تنها به امور بلاغی (آرایه های ادبی) محدود نمی شود و استعاره های فراوانی در زبان روزمره به کار می رود، به گونه های که می توان گفت نظام مفهومی، روانه ما ماهیتی استعاری دارد. به عبارت دیگر، با بررسی استعاره در حوزه واژگان و اندیشه ثابت می شود زبان روزمره ما سرشار از مفاهیم استعاری است.

از دیدگاه معاصر، استعاره ابزاری است که در همه سطوح زبان، هم سطح بلاغی (ادبی) و هم تقریباً در تمام حوزه های گفتار مطرح است و این اهمیت با رویکرد شناختی و از دیدگاه نظریه معاصر استعاره بیشتر نمایان می شود. در نظریه معاصر استعاره بر این نکته تأکید می شود که بسیاری از مفاهیم انتزاعی دارای ساختی استعاری هستند و در بسیاری موارد ممکن است این استعاره ها در سطح زبان آشکار نشوند؛ اما به هر حال بر مفاهیم حاکم استعاره در معنای شناختی آن، پلی برای درک مفاهیم انتزاعی است. این نظریه همچنین مدعی جهانی بودن استعاره هاست و دلیل آن، تجربه های مشترک جسمی انسان هاست (کرد زعفران و حاجیان، ۱۳۸۹، ص ۱۱۶).

در این نوشته، هدف بحث پیرامون توانایی بالقوه استعاره ها و کاربرد آنها در حوزه مشاوره و روان درمانی بوده است و بعضی شیوه های ممکن درمانی شامل نحوه بررسی استعاره های کلیدی مراجع به عنوان نشانگر تغییر مطرح شده است. نتایج بررسی ها در کل نشان می دهد که استعاره ها ممکن است نقش مهمی در تسهیل فرایندهای تغییر در مشاوره و روان درمانی داشته باشند و نتایج همچنین

نشان داده است که استعاره درمانی روش خلاقیتی است که با استفاده از قدرت تصویرسازی اش مراجع آسان تر به بینش و بصیرت می رسد.

www.ketab.ir